

KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE “SOLDURAN SOP” İLE “DOLDURAN TOPLAR”

Şevkiye KAZAN*

ÖZET

Klâsik şiirimizde sevgili her yönüyle idealize edilmiş olmakla birlikte, zaman zaman bu ölçülerin dışında, gerçek hayattan alınmış sevgililere de rastlanılmıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren edebiyatımızda, özellikle Nedim sonrası dönemde, gelenekselleşmiş “sevgili” tipi değişmiş; *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde sözü edilen “solduran sop”, “dolduran top” ve “denildiğinden de bayağı” olumsuz kadın tipleriyle karşılaşmıştır.

Bu çalışmamızda özellikle son dönem şairlerin eserleri taranmış; şairlerin kadın hakkındaki düşünceleri veya onlardan beklentileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Dede Korkut Hikâyeleri*, klâsik Türk edebiyatı, divan şairi, olumsuz kadın tipleri (Solduran sop, dolduran top).

“SOLDURAN SOPS” AND “DOLDURAN TOPS” IN CLASSICAL TURKISH POEM

ABSTRACT

Beloved, in Classical Turkish Poem, is a character which is idealized at all points. However, except for these criteria, it has been possible to come across the beloved from the proper life. The traditional character of beloved has changed since the 18th century, especially in the post-Nedim period; the negative woman characters which are stated in *Dede Korkut Stories* have been come across.

In this study, the works of last period poets have been scanned and the attitudes of the poets towards the woman or their expectations of the woman has been tried to be ascertained.

Key Words: *Dede Korkut Stories*, classical Turkish literature, Divan poet, negative woman typies.

GİRİŞ

Asıl adı “Kitâb-ı Dede Korkud Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân” olan ve *Dede Korkut Hikâyeleri* olarak bilinen eserde¹ anlatılan kadın; topuklara kadar uzanan siyah saçları, dar ağzı, ince beli, kara gözü, kar üstüne kan damlamış gibi kırmızı yanakları, bileklerinden kınalı elleri ile erkeğin bahtı ve evinin tahtıdır. Erkek, başı sıkışınca karısına sığınır. Buradaki kadınlar; evin direği, dayanağıdır.

Bayındır Han’ın toyundan dönen Dirse Han, eşine şöyle seslenir:

*Beri gel, başımın tahtı, evimin tahtı
Evden çıkıp yürüyende servi boylum
Topuğunda sarmaşanda kara saçlım
Kurulu yay benzer çatma kaşlım
Çift badem sığmayan dar ağızlım
Kavunum, yemişim, düvleğim
Görüyor musun neler oldu²*

*Yrd.Doç.Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Böl. Burdur (sevkazan@yahoo.com)

¹Muharem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Boğaziçi Yay., 1984; Semih Tezcan-Boeschoten, Hendrik, *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001; Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

²Ergin, a.g.e., s.22-23.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

Kadınlar, eşlerine sadık ve vefalıdır. Onlara sevgilerini, bağlılıklarını zaman zaman şu kalıplaşmış ifadelerle dile getirirler:

Başımın bahtı, evimin tahtı
Han babamın güveyisi
Kadın anamın sevgisi
Babamın anamın verdiği
Göz açıp da gördüğüm
Gönül verip sevdiğim
*Bey yiğidim*³

....

Al duvağımın sahibi
Alnımın başımın umudu
*Şah yiğidim, şahbaz yiğidim*⁴

....

Koç yiğidim, şah yiğidim
Tatlı damak verip öpüştüğüm
*Bir yastıkta baş koyup emiştüğüm*⁵

Bütün bu ifadelerden eşlerin, sonsuz bir sevgi ve muhabbetle bir birlerine bağlılıklarını ve hayranlıklarını görmekteyiz.

“*Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı*”nda Deli Dumrul’un eşi, ideal eş ve annenin simgesidir. Türk kadınının canı pahasına da olsa eşi için ne kadar fedakâr olabileceğini göstermektedir.⁶

“*Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Destanı*”nda Burla Hatun, asil bir eş ve iyi bir anne olarak dikkati çeker. Çok zor bir durumla karşı karşıya kalan Burla Hatun iffetini koruyarak örnek bir kadın olduğunu gösterir.⁷

“*Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Esir Olduğu Destanı*”nda Burla Hatun; kılıç kuşanan, ata binen ve korkusuzca düşmana karşı duran cesur bir anne ve eş olarak dikkati çeker.⁸

³Ergin, *a.g.e.*, s.103.

⁴Ergin, *a.g.e.*, s.73.

⁵Ergin, *a.g.e.*, s.126

⁶Deli Dumrul, annesi ile babasından can ister, ancak onlar canlarını vermezler. Çaresiz Deli Dumrul, son bir kez eşinin yanına gidip durumunu anlatmak ve eşiyile vedalaşmak ister. Eşi duydukları karşısında ona “ Benim canım senin canına kurban olsun” diyerek canını feda etmek ister. Oysaki Deli Dumrul, eşinden can istemeye gitmemiştir. Tanrı tarafından Dumrul ve eşine yüz kırk yıl ömür verilir. Dumrul’un ana ve babasının canlarının alınmasıyla hikâye son bulur. Eşin yaptığı fedakârlık nedeniyle, ailenin devamı için Tanrı tarafından yüz kırk yıl ömür verilir (bkz. Ergin, *a.g.e.*,s.117-127).

⁷Salur Kazan’ın yiğitleriyle birlikte ava gidişini fırsat bilen kâfirler, baskın düzenleyip onların sürülerini, hazinelerini alırlar. Kırk ince belli kız ile boyu uzun Burla Hatun ve oğlu Uruz’u esir ederler. Kazan, olanları haber alıp oraya giderken, kâfirler “Beyler biliyor musunuz, Kazan’a nasıl kahrelemek gerek? Boyu uzun Burla Hatun’u getirip kadeh sundurmak gerek.” der. Burla Hatun bu sözleri işitir. Bu duruma bir çare bulmak için kırk ince belli kızın içine girerek onlara: “Kazan’ın hatunu hanginizdir diyerek hanginize yapışırlarsa, kırk yerden ses veresiniz.”der. Kâfirler, Burla Hatun’u bulmak için kırk ince belli kızın yanına giderek Kazan Bey’in hanımı hangisidir, diye sorduklarında kırk yerden ses gelir. Burla Hatun’u bulamayınca, Kazan’ın oğlu Uruz’u öldürmekle tehdit ederler. Burla Hatun bu durum karşısında çaresiz kalır. Oğluna durumu anlatır. Oğlu, annesinden namusunu korumasını ister. Bir yanda oğlu Uruz’u kaybetmek vardır, ana yüreği bu duruma nasıl dayanır? Öte tarafta kâfire sakilik etmek vardır; ki Burla Hatun eşinin ve Oğuz’un namusunu nasıl lekeler? Çaresiz kadın, iffetini korumayı tercih eder, eşinin namusuna gölge düşürmektense, oğlunun ölümünü tercih etmek zorunda kalır. Bu sırada Oğuz Beyleri yetişir ve onlar da bu durumdan kurtulurlar (bkz. Ergin, *a.g.e.*,s.40-58).

⁸On altı yaşına gelen Uruz, babası Salur Kazanla beraber ilk kez kâfirle savaşmaya gider. Ancak, savaş sırasında düşmana esir düşer. Salur Kazan oğlunun bu durumundan habersiz, evine yalnız döner. Eve tek başına dönen eşini gören Burla Hatun, oğlunu kurtarması için eşini zorlar. Kazan, oğlunu düşman elinde esir edilmiş bulur. Eşi de gidip geri dönmeyince Burla Hatun, kırk ince belli kız da yanına alarak eşini ve oğlunu kurtarmaya gider (bkz. Ergin, *a.g.e.*, s.95-116).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

“Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı”nda kadınlar güçlü ve kahramandır. Tıpkı erkekler gibi ata biner, kılıç kuşanırlar. Evleneceği erkeğin güçlü olması Türk kadını için önem taşımaktadır Banu Çiçek hem cesaret ve güç timsali, hem de nişanlısına sadık, vefalı bir sevgilidir.⁹

“Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı”nda Selcen Hatun; cesur, aktif, seçici, sadık, hünerli ve güzel kadındır. Selcen Hatun ile Banu Çiçek aynı karakterdedirler.¹⁰

Dede Korkut Hikâyeleri'nde, kadının aile içindeki önemi vurgulanmış; ailenin devamı için kadın, her türlü fedakârlığı göze alan hem ideal bir eş hem de sevgi dolu anne karakteri olarak dikkate sunulmuştur.¹¹

Eserin “mukaddime” başlığı altında verilen “ön söz”de kadınlar, dört gruba ayrılır. Bunlar “solduran sop¹²”, “dolduran top¹³”, “evin dayağı¹⁴(desteği, direği)”, “denildiğinden de bayağı¹⁵” olan kadınlardır. Sınıflandırmada iyiler bir maddede; kötüler üç maddede toplanmıştır. Hikâyelerde “solduran sop”, “dolduran top”, “denildiğinden de bayağı olan” kadınlara benzer kötü kadınlarla değil, genellikle “evin direği” olan kadınlarla karşılaşılır. Bu kadınlar; erdemli ve soyludur, kocanın sığındığı eştir, kahramandır, namustur, annedir.

⁹Bamsı Beyrek ile Banu Çiçek ‘beşik kertme’ nişanlıdır. Banu Çiçek, gelenek ve göreneklere uygun bir şekilde yetiştirilmiştir. Ok atmada ve at binmede ustadır. Av sırasında Banu Çiçek ile karşılaşan Beyrek onunla ok atar, at koşturur, güreş tutar. Banu Çiçek’in, evleneceği erkeği seçerken güce önem vermesi ve onunla yarışabilecek kadar güçlülüğü, cesurluğu oldukça dikkat çekicidir. Bamsı Beyrek, babasına giderek evlenme isteğini bildirir ve istediği kızın özelliklerini sıralar: “Baba bana öyle bir kız al ki ben yerimden kalkmadan o kalksın, ben kara koç atıma binmeden o binsin, ben hasmıma varmadan o bana baş getirsin.” der. Babası da bu kızın Banu Çiçek olduğunu söyler. Hikâyenin devamında dikkati çeken diğer bir nokta da, Banu Çiçek’in esir edilen nişanlısı Beyrek’i on altı yıl beklemesidir. Banu Çiçek, nişanlısının ölüm haberi gelince kaderine razı olur. Hikâyenin sonunda esir düşen Beyrek, kıyafet değiştirip Banu Çiçek’in karşısına çıkar. Banu Çiçek, ozan kıyafetiyle gelen nişanlısını tanır (bkz. Ergin, *a.g.e.*,s.59-93).

¹⁰Kan Turalı, evlenmek için yiğit bir kız ister. İsteddiği özelliklere sahip Trabzon tekfurunun bir kızı vardır. Kızın özellikleri hikâyede şöyle anlatılır: “Meğer Trabzon tekfurunun fevkalâde güzel bir dilber kızı vardı. Sağna soluna iki çift yay çekerti. Attığı ok yere düşmezdi.” Selcen Hatun da, tıpkı Banu Çiçek gibi, cesur ve maharetlidir. Kan Turalı, Selcen Hatun’u alabilmek için türlü zor sınavlardan geçer. Boğayla, aslanla, deveyle savaşır ve hepsini alt eder. Hikâyede, Selcen Hatun, gerektiğinde nişanlısını kendi ailesine karşı savunmuştur (bkz. Ergin, *a.g.e.*,s.129-148).

¹¹Bkz.Metin Ekici, “Dede Korkut Kitabı’nda Kadın Tipleri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri* (19-21 Ekim 1999, Ankara), s.123-138.; Alev Kahya Birgül, “Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konumu”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri* (19-21 Ekim 1999, Ankara), s.229-244.

¹²**Solduran sop:** “Sabahleyin yerinden kalkar. Elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir külek (tahta kova) yoğun gözler. Doyuncaya kadar tıka basa yer. Elini böğrüne koyar ve “Bu evi yıkılası kocaya varalıdan beri daha karnım doymadı, yüzüm gülmedi, ayağım pabuç, yüzüm yaşmak görmedi. Ah nolaydı, bu öleydi, birine daha varaydım, umduğumdan daha uygun olaydı” der. Onun gibisinin, bebekleri yetişmesin; ocağına bunun gibi kadın gelmesin (bkz. Ergün, *a.g.e.*,s.18).

¹³**Dolduran top:** “Dürtükleyince yerinden kalkan, elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna, bu ucundan o ucuna gezip tozan, dedikodu yapan, kapı dinleyen, öğleye kadar gezen, öğleden sonra evine gelendir. Gördü ki hırsız köpek, büyük dana, evini birbirine katmış, tavuk kümesi sığır damına dönmüş. Komşularına “Kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Çan Kız, Çan Paşa, Ayna Melek, Kutlu Melek ölmeğe, yitmeğe gitmemiştim, yatacak yerim gene bu yıkılasıydı, nolaydı benim evime birazcık bakaydınız.” diye söylenir. Bunun gibisinin Han’ım, bebekleri yetişmesin, ocağına bunun gibi kadın gelmesin (bkz. Ergün, *a.g.e.*,18).

¹⁴**Evin dayanağı (desteği, direği) olan kadın:** Yazıdan yabandan eve bir konuk gelse, kocası evde olmasa onu yedirir içirir, ağırlar, saygı gösterir, gönderir. O Âyişe, Fâtıma soyundandır. Onun bebekleri yetişsin. Han’ın ocağına bunun gibi kadın gelsin” (bkz. Ergün, *a.g.e.*, s.18).

¹⁵**Denildiğinden de bayağı olan kadın:** Evine yazıdan yabandan bir edepli konuk gelse, kocası evde olsa, ona “Kalk ekmek getir, yiyelim, bu da yesin! Pişmiş ekmeğin kalanı olmaz, yemek gerektir.” dese, kadın “Neyleyeyim, bu yıkılası evde un yok, elek yok, deve değirmenden gelmedi. Ne gelirse benim kalçama gelsin!” der ve elini arkasına vurur, yönünü öteye, kalçasını kocasına çevirir. Bin öğütün birini tutmaz, kocasının sözünü kulağına koymaz. O, Nuh peygamberin eşiğinin soyundandır. Onlardan da ocağını Allah saklasın! Ocağına bunun gibi kadın gelmesin” (bkz. Ergin, *a.g.e.*,s.18-19).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008

Hikâyelerin kalıplaşmış dua bölümlerinde annenin özel bir yeri vardır. Çocuk doğuran kadınlar makbuldür. “Ak bürçekli ananın yeri cennet olsun” denilir.¹⁶

Kadınlar, hayatın içinde aktif; erkeğin yerini doldurabilen, her zaman onun yanında olan; tembel, uyuşuk, korkak, obur, nankör, gözü dışarıda olmayan; her durumda konuk ağırlayabilen, herkese saygılı ve konuksever olan; namuslu ve evinin sorumluluğunu taşıyan; çok gezmeyen; dedikodu ve haksızlık yapmayan; eşinin sözünü dinleyenlerdir. Kadınlar; erken kalkmalı, evini ocağını düşünmeli, çocuklarına iyi örnek olmalı, kişilikli, dürüst bireyler yetiştirmelidir. Tutumlu olmalı, savurgan ve dağınık olmamalı, elindeki imkânların kıymetini bilmeli, vatansever olmalı, ata binmeli ve kılıç kuşanmalıdır. Bu özellikleri taşımayan kadınlar “solduran sop”, “dolduran top”, “denildiğinden de bayağı”dır.

Halk anlatılarında bu olumsuz kadın tiplerinin adı “çepelimürt kadın” ve “zavratızort kadın”dır.¹⁷ Bu kadınlar akşama kadar iş görmez; çadırda çene çalarlar. Öteki beriki ile kavga eder; yalancı pehlivan gibi adam aldatırlar. Bu kadınların evine tavuk pisliğinden girilmez:

*Üfürür üfürür yanmaz ocağı
Kanaralar gibi kokar bucağı
Tavuk boklarıyla dolar kucağı
Ben yandım Çepelimürt’ün elinden
Allah kurtar beni onun dilinden¹⁸*

İşin nereden geldiğini, nereye gittiğini, nasıl olup bittiğini bilmeyen kadınlardır. Bu kadınların hesabı kitabı olmaz. Onların sözüyle kuyuya inilmez. Eşlerine yardım eder gibi görünürler ama aslında öyle değildir. Misafir ağırların derler; ama misafiri kovarlar:

*Kötü olur avradın kötüsü kötü
Çengelde kokutur aldığın eti
Bir ilden bir ile yayılır methi
Ben yandım zavratızortun elinden
Kurtar Allah bizi kötü dilinden¹⁹*

Klâsik Türk Şiirinde Güzel

Klâsik şiirimizde anlatılan güzeller, mübalağa ile idealize edilerek uç noktalara götürülür. Sevgili, güzel değil, en güzeldir. Güzeller; bir türlü kavuşulamayan, cefakâr, vefasız, kahramanlık ve analık duygularından habersiz, sadece aşk konusu haline gelmiş hayalî varlıklardır.

Şair, sevgilinin yolundaki tek âşık olmak ister. Sevgilinin ilgisinin azalmaması için ölümü bile göze alır ve aşk ıstırabının bitmesini istemez. Çoğu zaman aşk derdinin kendini olgunlaştırdığını düşünür. Sevgili; ince, narin, servi boyu, uzun kirpikleri ve nergis bakışlarıyla âşığına zulmedendir. Şairler, bu güzellik unsurlarını kullanarak orijinal şiirler kurmaya çalışmışlardır. Kadının bütün uzuvları şairlerin ilgisini çekmiş ve onu gönüllerinin en güzel yerine oturtmuşlardır.

*O gül endâm bir al şâle bürünsün yürüsün
Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün²⁰*

(Enderünlu Vâsıf)

¹⁶Ergün, *a.g.e.*, s.37, 58, 93, 222.

¹⁷Şükrü Günbulut, *Halk Şiirinde Kadın*, İstanbul:Berfin Yay., Ocak, 2002, s.240-241.

¹⁸Günbulut, *a.g.e.*, s.240-241.

¹⁹Günbulut, *a.g.e.*, s.241.

²⁰Rahşan Gürel, *Enderunlu Osman Vasıf Bey ve Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yay. 1999.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

Sevgilinin dudağı olmadan şarap içilse, şarabın harareti yoktur. Onun sözü olmaksızın şeker yenilse, tatlılığı yoktur.

*İçilse bâde lebünsüz harâreti yoktur
Şeker yenilse sözünsüz halâveti yoktur²¹*

(Bâki)

Gazellerde sevgili, güzeldir; ama onun bu güzelliğine ulaşılmaz. Acı çekmez; ama âşıkların usandırır ve onlara acı çektirir.

Şair, cihanda sevgilinin dert ve belasını çeker gider. Ölürse, dünyada sevgiliden rahatı yoktur:

*Cihânda derd ü belânı çeker gider Baki
Ölürse dünyâda senden ferâgatı yokdur²²*

(Bâki)

Güzeller, huri gibidir. Onlar, "anber saçlı, hilâl kaşlı, kara gözlü, güneş yüzlü, şirin sözlü, işveli, nazlı, inci dişli, mercan dudaklı, gül yanaklı, servi boylu, güzel yüzlü, gülden taze, bakire kızlardır."

Lâmi'î, aşağıdaki gazelle bir güzelin vasıflarını bir araya toplamıştır:
*Şunda bir bîkr kız oğlan bulunur mu dellâl
Yanağı gül sözi şîrîn dili şekker lebi bâl*

*Beñi Hindü gözi cādû kaşı yâ kirpügi ok
Zülfi 'anber nefesi müşk ü teni penbe-misâl*

*Deheni hokkâ-i mercân lebi la'l ü dişi dür
Alnı ay u yüzi gün saçları şeb kaşı hilâl*

*Sâ'id ü sâkı yogun ince beli kaddi uzun
Hârekât u sekenâtı kamu pür-şîve vü âl*

*Ola burnu gibi her parmağı bir sîm elif
Turrâsı lâmi gibi saçı ola fitneye dâl*

*Yürise fitne ola tursa kıyâmet kopara
Söylese sihr ide baksa komaya tende mecâl*

*Gül gibi hâr u hâs ilmemiş ola dâmenine
Gonceveş dürcini açmamış ola dest-i hayâl*

*Ruhı bâgını hayâ her dem ide gark-ı 'arak
Gülse yüz şerm ile bin lutf ile ya eylese kâl*

*Çâr-deh sâle ola hüsn ile bedr ay gibi
Arta gün gün boyı servi nite kim tâze nihâl*

*Eline yapışacak vecde gele ins ü melek
Göricek nûr-ı cemâlin diyeler Celle Celâl*

*Lebi câmunsuz ide sohbeti 'uşşâka harâm
Dilini depredecek eyleye bin sihr-i halâl*

*Bâdenün kaynaya kanı lebini yâd idicek
Güş iderse sözünü cûşa gele âb-ı zülâl*

*Taleb it şehri yûri bul bu sıfatlu güzeli
Lâmi'î'den ne bahâ ister isen gel berü al²³*

(Lâmi'î)

²¹Sabahattin Küçük, *Bâki Dîvânı (Tenkitli Basım)*, Ankara: TDK Yay., 1994, s.206.

²²Küçük, *a.g.e.*, s.206.

²³Gönül Ayan, *Lâmi'î Vâmuk u Azrâ (İnceleme-Metin)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1998, s.143-144.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

Klâsik şiirde, tüm yönleriyle idealize edilen sevgilinin yanı sıra, gerçek hayattan alınmış sevgililere de rastlanır. Bunlar klâsik şiirin belli çizgisi dışındaki sevgililerdir.²⁴

Şair; sevgili için boşuna gözyaşı akıtmamasını, gözyaşının habbe kadar değerinin olmadığını, güzellerin parayla avlandığını söylerken; bir diğer şair de aynı duyguları paylaşmakta ve sevgili için ağlamanın kendi gözüne ziyan olacağını söylemektedir:

Harc eyleme ki habbeye değmez gözyaşı

Şimdi güzeller avlanur oldu nukûd ile²⁵

(Necâti)

Göremezsün yâri yanunda sözüm tut ebsem ol

Ey gözüm sana ziyândur yine giryân olduğun²⁶

(Behiştî)

Etine, canına dolgun güzelleri kucaklamak mümkün olabilirdi; ama Hayâlî, kırk yılda böyle bir işe kalkıştığında cüzdandan tamtakırdır:

Etine cânına dolu güzeller koçmak olurdu

Hayâlî n'eylesün cür'et deminde kîse arıkdur²⁷

(Hayâlî)

Aşığa göre sevgilinin birisini sevmesi doğal karşılanmaz; ancak aşağıdaki beyitte bunun tersi söz konusudur:

Cevr itme bana sen de seversin birin sakın

Bugün n'ola banayise yarın sana olur²⁸

(Behiştî)

Klâsik Türk Şiirinde Kadın

XVIII. yüzyıldan itibaren klâsik şiirimizde, gelenekselleşmiş “sevgili” tipi değişime uğramış; Nâbi, Nedim ve Şeyh Galib’in etkisi ağır bastığı için kendilerini pek fazla gösteremeyen diğer şairler, sade; fakat laubali şiir örnekleri vermişlerdir. Özellikle Nedim sonrası dönemde, Enderunlu Fâzıl ve Sünbülzâde Vehbî’de kalıplaşmış ifadelerin ve mazmunların dışına çıkıldığı görülmüştür.²⁹

Eserlerinde hayatını, çevresini ve bu çevrede gördüklerini dile getiren Enderunlu Fâzıl, *Zenânnâme*’sinin³⁰ başında Âdem’le Havva’yı yaratan ve sonra insan soyunu kadınlı erkekli çift kılan Allah’a şükreder ve “Kadınlar, tıpkı yeryüzü gibi, insanlığın ürettiği, ekilip biçilen bir tarladır. İnsanlığın bir çeşit çekirdeğidir. Onlar insan soyunun çoğalmasını sağlarlar. Allah, kadın cinsinin tümünü ilgi çekici ve süslü yaratmıştır. Kadınlar, erkeklerin sevmesi ve gönül olarak onları arzu edebilmesi için erkeklerden daha farklı, daha temiz bir beden yapısında yaratılmıştır. Allah, dünyanın düzeni devam etsin diye, her canlıya şehvet duygusu vermiştir” der ve “*zîkr-i mukaddime-i manzûme*” başlığı altında kadınları şöyle anlatır: Kadın taze fidan gibi olmalı; vücuduna insan vücudu değmemiş olmalı; kara gözlü, kara saçlı, uzun boylu, ince yapılı ve on beş yaşında olmalı; iri yarı olmamalı; yürüyüşü, sözü, nazik ve işveli olmalıdır:

²⁴Bkz. Cemal Kurnaz, “Çizgi Dışı Güzeller” *Divan Dünyası*, Ankara: Gazi Kitabevi, Ocak 2005, s.28-37.

²⁵*Necâti Beg Divânı*, Hzl. Ali Nihat Tarlan, İstanbul, 1963, s.483.

²⁶Yaşar Aydemir, *Behiştî Divânı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000, s.371.

²⁷Cemal Kurnaz, *a.g.e.*, s.31; *Hayalî Bey Divanı*, (Hzl. Ali Nihat Tarlan) İstanbul, 1945, s.173.

²⁸Aydemir, *a.g.e.*, s.278.

²⁹bkz. Bahadır Sürelli, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Şiirinde Değişim ve Sünbülzâde Vehbî’nin Şevk-Engiz’i*, Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Mayıs 2007.

³⁰Nebiye Öztürk, *Zenânnâme, Enderunlu Fazıl*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002; *Zenannâme/Kadınlar Kitabı: The Book on Women, Enderunlu Fazıl* (Hzl. Filiz Bingölce, çev.Kevser Demir), Ankara: Altüst Yay., 2006.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

Zenne oldur ki ola tâze fidân
Değmemiş cismine cism-i insân

Ya’ni on beş ola ancak yaşı
Siyeh olsun iki çeşm ü kaşı

Kaddi amma ki nihâli olsun
Ne kadar istese ‘âlî olsun

Nâzenîn ola vücûd-ı pâki
Olmıya Anadolu etrâki

Ola şâyeste-i âgûş-ı hayâl
Olmıya cism-i mûlahham battâl

Tavr-ı refâtârı hırâmı nâzik
Ola güftârı kelâmı nâzik
Ola bir tâze zebân-ı hoş-gû
Demiye bir iki sözde âbû

Olmaya tavrı vakûrâne gibi
Ya’ni etvârı kadîmâne gibi

Karının sahte vakarı beddir
Onlara şîve henüz lâbüddir³¹

(Enderunlu Fâzıl)

Kadınlarda üç özellik aranmalıdır. Kadın, ağır ve cüsseli değil, ince ve nazik olmalı; gözleri kıskançlarıinki gibi olmamalı; cinselliğe istekli, işveli olmalıdır:

Anda üç nesne gerekdir evvel
Üçü de anda olursa ne güzel

Tenin ola dest-i hasîsân gibi
Olmaya vüs’at ile hân gibi

Huşk ola meşreb-i zühhâd-âsâ
Olmaya dîde-i hussâd-âsâ

Germ ola pûte gibi âteşnâk
Sanki âlet olacak anda helâk³²

(Enderunlu Fâzıl)

Erzurumlu İbrahim Hakkı, “Mârifetnâme”³³ adlı eserinde kadının güzelliğini belirten otuz iki delilin olduğunu söyler. Kadının saçı, kaş, kirpiği ve gözü siyah; cildinin rengi, dişi, tırnağı ve gözünün akı beyaz; yanağı, dudağı, diş eti ve dili kırmızı; sine ve göbeği geniş; ağzı küçük; sesi ve beli ince; huyu güzel; vücudu kılız; eti dolgun olmalıdır:

Hüsn-i zenân-ı delil
Otuz iki resm bil

Dört yeri lâzım siyâh
Saç kaş u kirpik göz âh

Dört yeri ak ola zeyn
Levn ü diş ü zafr ü ‘ayn

³¹Öztürk, a.g.t., s.79.

³²Öztürk, a.g.t., s.80.

³³Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, İstanbul: Bedir Yay., 1999, 1166 s.

*Dört yeri lâzım kızıl
Hadd ü leb ü vech ü dil*

*Dört yeri vâsi' gerek
Kaş göz ü sine göbek*

*Dördü küçük olmalı
Enf ü ağız ayak eli*

*Savtı beli ince hem
Şekli de bir nice hem*

*Lahmı semîn ü târi
Olmalı kıldan beri*

*Böyle kuyâfetli zen
Olsa güzeldir özen*

*Böyle ki zen hûb olur
Hulku da mahbûb olur³⁴*

(Erzurumlu İbrahim Hakkı)

Burada anlatılan kadın ile klâsik şiirimizdeki güzelin vasıfları aynıdır. Ancak, burada anlatılan kadın, klâsik şairlerin beyitlerindeki kadar realist ve somuttur.

İdeal Eş ve Evlilik

Enderûnlu Fâzıl, güzel ve namuslu kadınlardan söz eder. Kadınları güzellikleri ölçüsünde kabullenir ve evinin hanımı olan kadınları şöyle anlatır:

*Değmemiş turesine bâd-ı sabâ
Görmemiş rüyunu hurşid asla*

*Sâhib-i gayret ü nâmus u vekâr
Hânesinde oturur leyl ü nehâr³⁵*

(Enderûnlu Fâzıl)

Kadın, dırdır yapmamalıdır:

Şair, evini geçindirmek üzere gece gündüz çalışmaktadır; ancak karısını bir türlü memnun edememektedir. Onun dırdırı akrep gibi sokmaktadır:

*Masraf-ı beyt- ejderiyle uğraşırken rûz u şeb
Akreb-i banu da bir yan sokmadadır nişteri³⁶*

(Ref'î-i Kâlâyî)

Kadın, hilebaz, düzenbaz ve kötü olmamalıdır:

Kadında erkeğin düşünemeyeceği kadar hile vardır. Düzenbaz kadınlardan kaçınmak, onlara kanmamak, böylelerin semtlerine bile uğramamak gerekir:

*Mekr-i mekkâreden eyle hazeri
İtme ol semte ihâle nazari³⁷*

(Sünbülzâde Vehbî)

Kadınların dış görünüşlerine aldanma, onların içleri kötülüktür. Düzenbazlık, uyduruculuk, kışkırtıcılık ve sahtekârlık onlara sanat olarak miras kalmıştır

³⁴Durali Yılmaz, *Marifetname- Erzurumlu İbrahim Hakkı*, İstanbul: Çelik Yay., 2003
<http://kitap.mollacami.com/marifetname;www.muslumanlar.com/marifetname/20.htm> - 79k

³⁵Öztürk, *a.g.t.*, s.112-113.

³⁶Bilal Alpaydın, *Ref'î-i Kâlâyî Divânı*, (<http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi>, Dec.14.2007 versiyonu)

³⁷Süreyya A. Beyzadeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî: Lutfiyye*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004, s.149.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

Zenlerün dışlarına aldanma
İçleri toptolu habâsetdür

Mekr ü tezvîr ü fitne vü te'bis
Bunlara san'at ü verâsetdür³⁸

(Lâmi'i)

Kadın, kötülüğü ile itibarlı erkeği bile eşeğe çevirir, onu hakir görür, hile ile onun fikrini yaralar. Kadınlara inanmamak gerekir; çünkü onlar peygamberlere bile hile yapmışlardır.

Keyd ile zen azîzi hâr eyler
Mekr ile fikrini figâr eyler

Er isen avrete inanma ahi
Avret âl etti enbiyâya dahi³⁹

(Hamdullah Hamdi)

Burada Hz. Yusuf ile Züleyha kıssasına telmih vardır. Bir gün evde kimse yokken Züleyhâ, Yusuf'a visal teklif etti. Yusuf bu ahlâksızlığı kabul etmeyerek kaçmak istedi. Züleyha, onun arkasından koştu ve kapıdan çıkmak üzere olan Yusuf'un eteğini tuttu:

Ruhun şevkıyla dil kim zülf-i müşk-efşâna el sunmuş
Züleyhâ'dur ki dâmân-ı meh-i Ken'an'a el sunmuş⁴⁰

(Nâili)

Yusuf, kurtulmak için silkindi. Eteği yırtıldı, Züleyhâ'nın elinde kaldı. Züleyhâ, Yusuf'un kendisine tecavüzde bulunmak istediğini söyledi. Yusuf, uğradığı iftiradan dolayı zindana atıldı:

Hüsnün ol şahid-i 'ismet-şiken-i Yüsûf'dur
Ki Züleyhâ göremez hâbda dâmânı ucın⁴¹

(Nâili-i Kadim)

Bin şivesi vardur bu Züleyhâ-yı cihânın
Ey Yüsuf-ı hüsn eyleme zindânı ferâmuş⁴²

(İzzet Mollâ)

Şiirlerde “çâh-ı Babil” diye bir kuyudan bahsedilir. Kuyu, çağrışımları zengin bir metafordur. Örneğin “kadınlığı, kadının erkeği mahkûm eden karanlık cinsel cazibesini” temsil eder.⁴³ Şair, nefsi kadınına uyma, Hârût'un başına gelenleri hatırla⁴⁴ diyerek, nefsi kadına benzetmektedir:

³⁸Hikmet Feridun Güven, *Klâsik Türk Şiirinde Hiciv*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997, s.244)

³⁹Zehra Öztürk, *Hamdullah Hamdi'nin Yusuf ve Zeliha Mesnevisi'nde Tipler ve Motifler*, İstanbul Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993, 2.cilt-Metin.

⁴⁰Haluk İpekten, *Nâili - Hayatı Sanatı Eserleri*, Ankara: Akçağ Yay. 1991.1990, s.232.

⁴¹Haluk İpekten, *Nâili-i Kadim Divanı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1970. (<http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi>, Oct.27.2007 versiyonu)

⁴²Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Hzl. Cemal Kurnaz) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.,1996, s.504.

⁴³Mustafa Zeki Çıraklı, *Zühre Hikâyesini Yeniden Yazmak*, (<http://mzekicirakli.blogspot.com/2007/12/ayla-kutluda-mitoljinin-yapbozumu.html>)

⁴⁴Mitolojiye göre Hârût ve Mârût Bâbillere sihir ve büyü öğreten iki melektir. Rivayete göre melekler, insanların yeryüzünde putlara taptıklarına, bir birlerini öldürdüklerine şaşarlarmış. Allah da onlara “siz de onların yerinde olsaydınız öyle yapardınız” der. Melekler sözlerinde ısrar edince “öyle ise aranızdan iki meleği seçip dünyaya gönderin, ne yapacaklarını görelim” der. Melekler, Hârût ve Mârût adlı iki meleği seçip yeryüzüne gönderir. Allah bunlara ibadet, adalet ve insaf etmelerini ve şirkten, zinadan, şaraptan, kan dökmekten sakınmalarını buyurur. Bu melekler, Bâbil'de gündüzleri çeşitli işlerle meşgul olurlar; geceleri ise “ism-i a'zam” duasını okuyarak göğe çekilirler. Allah, onları sınamak için karşılıklarına Zühre adlı çok güzel bir kadın çıkarır. Kadının güzelliği karşısında büyülenen Hârût ve Mârût, onunla beraber olmak isterler. Kadın, bazı şartlarını yerine getirilirse onlarla birlikte olabileceğini söyler. Bu şartlar; onların başka tanrıların da var olduğunu kabul etmeleri, şarap içmeleri ve haksız yere kan dökmeleridir. Melekler kabul etmez. Kadın bir gün şarapla gelir. Melekler şarabı içerler ve hem Allah'ı inkâr eder

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

*Sakın uyma zen-i nefse işit evsâf-ı Hârûti
Bügüsine Çeh-i Bâbil anuñ olur degül çölmek⁴⁵*

(Zâtî)

İnsanları erdemli kılan, yücelten birtakım değerler kaybolmuş. Onların yerini, kendilerine güven duyulmayan kadın tabiatlı kişiler almıştır.

*Kalmış ser-i meydân-ı mahabbet tek ü tenhâ
Zen tab'lar almış yiri merdân unutulmuş⁴⁶*

(Nâbi)

Dönmesi, döneklîği bakımından dünya, kadına benzetilir. Bu dünyaya aldanmamak gerekir. Erkek olan bunlara inanmaz:

*Virme dünyâyâ Behiştî hazer it gönlini kim
Zen-i mekkâreye merdâneler aldanmadılar⁴⁷*

(Behiştî)

*Zen-i dünyâyâ virme dil merd ol
Aldamasun seni bu köhne karı⁴⁸*

(Lâmekanî Hüseyin)

Kadın, vefasız olmamalıdır:

Kadın vefasızdır; ondan vefa ummak boşunadır. Kadın, çoğu zaman, erkeğe eza etmekten hoşlanan bir varlıktır. Eğer mert isen onların yüzüne bakma.

*Sakın aldanma avretin sözüne
Merd isen bakma anların yüzüne⁴⁹*

(Râsîh)

*Zen-i felekde vefâdan eser olaydı eger
Bu denlû hüsn ile 'ömri anun geçer midi tûl⁵⁰*

(Behiştî)

*Olmaz üç nesnede vefâ hergiz
Birisi zen ikisi esb ile tîğ⁵¹*

(Feyzî-i Kefevî)

“Hüründe de cariyesinde de vefa yoktur” diyen şair, cariyede hiç safe bulamamış; ne konuşmasında bir tat ne de edasında bir nezaket var diye onlardan şikâyet etmiştir:

*Gerçi yok hürr ü kenzinde vefâ
Bulmadum câriyede lik safâ*

Ne lisânında letâfet bulunur

hem de çocuğu öldürürler. Böylece Allah, meleklerin de yeryüzündeki insanlar gibi davranacaklarını göstermiş olur. Bu olay üzerine Allah, meleklerle cezalarını dünyada mı ahirette mi görmek istediklerini sorar. Onlar, dünyayı yeğlerler. O zaman Babil'de bir çukura baş aşağı asılırlar. Kuyunun suyu ağızlarına dört parmak yakınsa da kıyamete kadar bir damla içemeyeceklerdir. Rivayete göre, bu kuyuya yaklaşanlara sihir ve büyü öğretirler. Zühre adlı kadın da Hârût ile Mârût'tan öğrendiği “ism-i a'zam” duasıyla göğe çıkar ve orada Allah tarafından yıldız haline getirilir.(bkz.Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara: Akçağ Yay., 2000, s.354-361)

⁴⁵M.Ali Tanyeri -Mehmet Çavuşoğlu, *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı II-III*. Cilt, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1987. (<http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi>, Oct.27.2007 versiyonu)

⁴⁶Ali Fuat Bilkan, *Nâbi Divanı I-II*, İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1997, s.714.

⁴⁷Aydemir, a.g.e., s.283)

⁴⁸İbrahim Halil Tuğluk, *Lâmekanî Şeyh Hüseyin Efendi- Hayatı ve Eserleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.(<http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi>, Dec.30.2004 versiyonu)

⁴⁹Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1980, s.583.

⁵⁰Aydemir, a.g.e., s.393.

⁵¹Muvaffak Eflatun, *Feyzî-i Kefevî Divanı: Tahlil-Metin*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara, 2003, s.576.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

*Ne edâsında nezâket bulunur*⁵²

(Sünbülzâde Vehbî)

Evlenilecek kadın, genç ve güzel olmalıdır:

Şair, evini bir viraneye, oraya gelecek kadını da baykuşa benzetmektedir. Eve gelen kadın, hem çirkin hem de yaşlıdır. Bu tip kadınlar, kaşık düşmanıdır:

*Bir pîre-zen-i zîşt kaşık düşmanı al kim
Vîrângede-i hânede baykuş görünsün*⁵³

(Hevâî)

Malı mülkü var diye yaşlı kadınla evlenip onun derdini çekmemek gerekir. Bilindiği gibi kışın en çok kocakarı soğukları üşütür. Üstelik yaşlı kadınların ağızları kötü kokar. Ağzı kötü kokan yaşlı kadını "öldürücü zehir" diye tanımlarlar:

*Çekme germiyyet ile derd-i 'acûz
Pek sovukdur bilesin berd-i 'acûz*

*Semm-i kâtil didiler pîre-zeni
Öyle mekrûhe-i bed-bû-deheni*⁵⁴

(Sünbülzâde Vehbî)

Evlenilecek kadın, hiç evlenmemiş olmalı ve çocuklu dul olmamalıdır:

Şebnemlerle örtülü yeşil renkli gül yaprağı, üzerine inciler işlenmiş yeşil tül den bir cibinliktir. Altında uyuyan gonca gül, henüz bâkir, dokunulmamış bir kız gibidir:

*Yeşil dîbâdan incülü cibinlik berg-i şeb-nem pûş
Derûnunda 'arûs-ı gonca bir pâküze duhterdür*⁵⁵

(Sâmî)

Antepli Ali Efendi, çocuklu dul bir kadınla evlenmiş ve ondan da çocuğundan da hep şikâyet etmiştir:

*Akılân pendim kabul etsin dul avrat almasın
Rûz u şeb bin âh ile başın belâya salmasın*

*Kendi tıflı var ise gül gibi sokar başına
Kimsenin etfâli dul avrat eline kalmasın*

*Nâzenîn ömrü hebâya bir dul avrattır sebep
Kimse zerrîn-kâsesin seng-i kazaya çalmasın*

*Râhatım gitsin der isen yürü var dul avrat al
Ben değil a'dâ-yı dînin avradı dul olmasın*

*Mahremîyem yandı bağrım bive-zenlerden müdâm
Böylesi Hakk'ın belâsı âdem üzre gelmesin*⁵⁶

(Ali Efendi)

Enderûnlu Fâzıl da aynı fikirdedir. Güzel bile olsa çocuk sahibi olan kadını istememektedir:

*âkire olmaz ise nâfiledür
Çünkü revnak beli hep kâfiledür*

Ola yâhût ki henüz üşkûfte

⁵²Beyzadeoğlu, a.g.e., s.146.

⁵³Zehra Vildan Çakır, *Hevâyî (Abdurrahman, Kuburî-zâde) Divanı'nın Tenkitti Metni ve İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, Trakya Üniversitesi, 1998.

⁵⁴Beyzadeoğlu, a.g.e., s.148-149.

⁵⁵Fatma Sabiha Kutlar, *Arpaemini-zâde Mustafa Sâmî, Divan*, Ankara, 2004; (<http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi>, Oct.30.2004 versiyonu)

⁵⁶Abdulkerim Abdulkadiroğlu-Ayla Güçlü, *Gaziantep Meşhurları*, Ankara: Anıl Matbaa ve Ciltevi, 2.Baskı Mayıs 2005, s.24-25.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

Olmaya oynaşı çok âşüfte

*Olmamış hâmile hiç ömründe
Olmaya bir iki piç ardında*

*Ben de bilmem ki gürûh-ı zâni
Nice âgûşa alurlar ânu*

*Bir iki def'a toğurmuş 'avrat
Tutalım olsa dahi hoş-süret⁵⁷*

(Enderûnlu Fâzıl)

Sünbülzâde Vehbî de oğluna “dul kadın, her yönüyle güzel olsa da sen hiç evlenmemiş kız al. Şüphesiz en güzeli delinmemiş inci gibi olanıdır” demekte ve “baban bîkr-i mana ararken sakın sen dul kadın alma” diye nasihatler etmektedir:

*Seyyibât olsa dahi ma'mûre
Alagör bâkire-i bâkûre*

*Şüphesiz bâkiredür müstahsen
Dürr-i nâ-süftedür elbet ahsen*

*Bîkr ararken pederün ma'nâda
Seyyib alma koca şâ'ir-zâde⁵⁸*

(Sünbülzâde Vehbî)

Kadın, namuslu olmalıdır. Orta malı kadınla evlenilmez:

Kadının malına, güzelliğine önem vermemek gerekir. Esas olan onun namusu ve dinidir:

*Mâlina hüsnine itme ragbet
'İrzina dînine eyle dikkat⁵⁹*

(Sünbülzâde Vehbî)

Kötü kadınla birlikte evliliği sürdürmek kabul edilecek bir şey değildir. Seni boyunca altına da gark etse de kahpeyi evinde tutma. Ona da, malına da lanet olsun:

*Merd isen evde kahbeyi tutma
Ger boyunca batarsa altuna*

*La'net olsun ana vü mâline de
Mâli mel'ûn vü kendi mel'ûne⁶⁰*

(Lâmi'î Çelebi)

“Kahpe”lik, kadına özgü olarak düşünölmüş ve ahlâksız kadın anlamında kullanılmıştır.⁶¹

Hırsızlık, başkasından aşırma, kahpeliktir:

*Ugurluk kahbe-zenlikdür Behiştî merd şâ'irsın
Fikirsiz bîkr-i ma'nâlar düzersin kendü kendünden⁶²*

⁵⁷Öztürk, a.g.t., s.80.

⁵⁸Beyzadeoğlu, a.g.e., s.148.

⁵⁹Beyzadeoğlu, a.g.e., s.148.

⁶⁰Dilâver Cebeci, *Divan Şiiri ve Kadın*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2001, s.67.

⁶¹Namusa yönelik hicivlerde, hicvedilen kişinin eşine de saldırılmıştır. Keşî'nin karısı için Zâtî ve Mahremî'nin; Emri'nin karısı için Bâkî'nin söylediği çok çirkin hicivler bulunmaktadır(Bkz. Hikmet Feridun Güven, *Klasik Türk Şiirinde Hiciv*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997). Sünbülzâde Vehbî'nin kadınlar hakkında ileri geri konuşması üzerine Sürûri de onun karısını hicveder:

*Toğrı hâtuna da tarılsan orusbı dırsün
Vehbîyâ biz de senün karına kulı takalım*

Didüğün olsa 'uyâl-i diyerân farzâ kim

'Avretün kahbe kadar olabilür mi bakalım (Güven, a.g.t., s.157)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

(Behiştî)

Örtülü ve namuslu görünen bazı kadınlar, aslında aşüftelerdir. Kocaları işte güçte çalışırken onlar dostlarıyla birlikte gezmektedir:

*O meşakkat ile dükkândadır
Bu da dostu ile seyrândadır*⁶³

(Enderûnlu Fâzıl)

Çimen tazeliğinde bir güzel olsa da orta malı kadına rağbet etme:

*Olma hâhişger-i “hazrâ-yı dimen”
Hüsn ile olsa dahi tâze çemen*⁶⁴

(Sünbülzâde Vehbî)

Elden ele dolaşmış, utanç perdesini yırtmış, gül gibi solmuş olan kadınlar vardır ki bunlar esir pazarlarında dolaştırılmaktadırlar. Bunların nazı, edası makbul olsa da temiz tabiatlı kişiler onlarla evlenmeyi kabul etmezler:

*Bâ-husûs elden ele gezmiş ola
Açıla perdesi gül gibi sola*

*Dolaşup ya’ni esîr bâzârın
Vire dellâle metâ’-ı ‘ârın*

*Olsa da nâz u edâsı makbûl
Pâk-tâb’ eyleyemez anı kabûl*⁶⁵

(Sünbülzâde Vehbî)

Gayret ehli; hanımları hakkında konuşmazlar. Onun bunun diline düşmek iyi değildir:

*İrtikâb eylemez ehl-i gayret
Ki ide ehline dâ’ir sohbet*

*Sonra lâyık mı lisâna süşmek
Ni’met-i ‘ırza köpekler üşmek*⁶⁶

(Sünbülzâde Vehbî)

Kadına benzeyen dünya, nice erkekle birlikte olmuş ve onlardan boşanmış bir kahpedir. Kahbe kadın gibi olan dünyadan vefa gelmez.

*Zen-i dünyâ nice erden boşanmış kahbedür sen de
Er iseñ kâseyi pür kîse-i dînârı boş eyle*⁶⁷

(Nev’î)

*Nice bir âlûde-dâmân olasın dünyâ ile
Kahbe-zenden hod bilirsin kim vefa gelmez sana*⁶⁸

(Usûlî)

*Rahîmî kahbe-zen dünyâda her nâ-merde dil virme
Tuz etmek bilmeyenden ara zahmet ara zahm irmiş*⁶⁹

(Rahîmî)

“Orta malı” diye tabir edilen şuh, hafif, “şâhid-i bâzâr” güzellerdir. Dünya, orta malı kadına benzetilir:

⁶²Aydemir, *a.g.e.*, s.457.

⁶³Öztürk, *a.g.t.*, s.115.

⁶⁴Beyzadeoğlu, *a.g.e.*, s.149.

⁶⁵Beyzadeoğlu, *a.g.e.*, s.146-147.

⁶⁶Beyzadeoğlu, *a.g.e.*, s.150.

⁶⁷Nev’î Divanı, (Hazırlayanlar: Mertol Tulum, M. Ali Tanrıyar), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2160, İstanbul, 1977. (<http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi>, Oct.27.2007 versiyonu)

⁶⁸Usûlî Divanı, (Hzl. Mustafa İsen), Ankara: Akçağ Yay., 1990; (<http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi>, Dec.30.2004 versiyonu)

⁶⁹Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı, (Hzl. Ahmet Mermer) İstanbul: Sahhafar Kitap Sarayı, 2004, s.205. (<http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi>, Dec.30.2004 versiyonu)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

*Şimdi bildüm nev-arûs-ı dehr bir sehâr imiş
Niçe erden arta kalmuş bir zen-i bâzâr imiş⁷⁰*

(Rahîmî)

Felek (dünya), dönekliği yüzünden kahpedir. Daima, namert olanlar mutlu; mert olanlar da acı çeker. Er olan, bu kahpe dünyaya inanmamalıdır:

*Felek fark eylemez bir kahbe-zendür merdi nâ-merdi
Hemîşe şâd ider nâ-merdi her dem agladur merdi⁷¹*

(Rahîmî)

*İnanmaz sana gerçek er olan ey kahbe-zen dünyâ
Bu gün mesrûr-ı rûşen itmedün mihrünle bir ferdi⁷²*

(Rahîmî)

Kadın, eşine itaat etmelidir:

Bazı âlimler, Cehennem ateşinin azabını anlatırken, itaatsiz kadının ateşte yanacağını söylemişlerdir. Şair, “Mademki Allah, erkekleri güçlü kıldı; öyleyse böyle kadınlara mağlup olmamak gerekir.” demektedir:

*Ba’zılar yazdı ‘azâb-ı nârî
Nâşize âteşe benzer kârî*

*Çün Hudâ kıldı ricâli kavvâm
Olma mağlûb-ı zen-i bed-fercâm⁷³*

(Sünbülzâde Vehbî)

Kadın; hanımefendi, kadın kadıncık olmalıdır:

Kadın, sokak süpürgesi gibi oradan oraya dolaşıp durmamalıdır. “Sokak süpürgesi”, mecaz yoluyla daima gezen dolaşan, “sürtük” yerine kullanılan bir tabirdir.⁷⁴

Enderunlu Vâsîf’ın Divan’ında,⁷⁵ bir anne ağzından kızına öğüt ve kızının cevabı olarak yazılmış iki muhammes vardır. Her ne kadar bu şiirler, klâsik şiir açısından fazla değerli görülme de mahalle kadını olan annenin ve kızının hayattan beklentilerini, halkın gelenek ve göreneklerini, o günkü toplum anlayışını yansıtmaları bakımından güzeldir.

Kadın, becerikli olmalı, yemek pişirmeyi bilmelidir:

*Hâsılsız olma ol hamarat evde iş başsar
Fakîr börekci sonra seni her alan boşsar*

(Enderunlu Vâsîf)

Evdeki imkânları kullanmak gerekirken iki de bir konu komşuya muhtaç olan, yemek pişirmeyi bilmeyen kadın; hem komşuları tarafından kınanır hem de kocası tarafından dayak yiyebilir. Kadın, Besmeleyle mutfağa girmeli ve akşama birkaç kap yemek hazırlamalıdır:

*Sana düşer mi komşudan et ekmek istemek
Duyar herif de sonra çeker bir eyi kötek
Gir besmeleyle aş evine sen de çek emek
Oturla hazırla akşama birkaç sahan yemek
Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol*

(Enderunlu Vâsîf)

Kadın, kayınpederine saygı duymalı ve onun rızasını kazanmalıdır:
Kız dinle nush ü pendimi kavline sâdık ol

⁷⁰Mermer, a.g.e., s.202.

⁷¹Mermer, a.g.e., s.348.

⁷²Mermer, a.g.e., s.349.

⁷³Beyzadeoğlu, a.g.e., s.150.

⁷⁴Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.3, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yay. 1993, s.653

⁷⁵Rahşan Gürel, *Enderunlu Osman Vasîf Bey ve Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yay. 1999.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

Gözle rızâ-yı kaynanayı kul halâyık ol

(Enderunlu Vâsıf)

Kadın, ne ibadetine çok düşkün ne de açık saçık olmalıdır:

“Kadınların çok dindarı, şeytanın maskarası olur”⁷⁶ derler. Açıklık sadece giyim olarak değil, davranışlarda açıklık olarak da düşünülmalıdır. Kadın ağırbaşlı, evinin kadını olmalı; sokak sokak dolaşan “sürtük” olmamalıdır:

Ne kesret ile zâhîde ne pek de açık ol

Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol

(Enderunlu Vâsıf)

Kadın, evinde oturmalıdır. Dikiş dikmek, nakış işlemek gibi bazı şeyler küçükten alıştırılmalıdır:

Vakti ile işle iş

Öğren edeb hem nakış

Gâhice de dik dikiş

Olmaya vaktiñ hebâ⁷⁷

(Şeref Hanım)

Erlere etme pencerelerden alış veriş

Dadına gâhi yardım edüp sen de gör ki iş

Yağ bağlasun yüreği ninenin karış karış

Dek dur küçükden evde oturmaklığa alış

Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol

(Enderunlu Vâsıf)

Şair Âhî de evden eve, elden ele dolaşan güneşe benzeyen sevgiliden dert yanmaktadır. Sevgilinin hercai olması; onun elden ele gezmesi, herkesle birlikte olması demektir. Şair, böyle bir sevgiliyi ne dostlarının ne de düşmanlarının sevmesini istemektedir. Aşığın beklediği sevgilinin vefalı olması, başkalarına meyilli olmamasıdır. Sevgili, eller ile dolaşmakta, yiyip içmektedir. Aşığı zavallı bülbüle benzeten şair, bülbülün elden ele gezen güllere gönül vermemesini; kimsenin su gibi her yana akan bir sevgiliyi sevmemesini dilemektedir.

Dostlar düşmân dahi hercâyî dilber sevmesün

Hâne hâne seyr idici şâh-ı hâver sevmesün

Gonca göstermez yüzün zülf ile örter rûz u şeb

Mü'min olup bir kişi çâk başlu kâfir sevmesün

Yâdlar ile devr idici ‘ayş u ‘işretde müdâm

Âşinâ kanun içere bu dehre beñzer sevmesün

Gül gibi mahbûb olup hercâyîlik ‘âdetciği

Bülbül-i bîçâreler hercâyî güller sevmesün

Taşlar ile döğünüp irmağveş Âhî yine

Su gibi her yana akar kimse dilber sevmesün⁷⁸

(Âhî)

Çocuk doğuramayan kadın, işe yaramaz:

Şair; taze mana, işitilmemiş ve duyulmamış yeni anlam doğurmayan kalemi, çocuktan kesilmiş, artık çocuk doğuramayan kadına benzettir.

Tıfıdan münkatı’ olmuş zene benzer güyâ

Ma ‘nî-i tâze togurmazsa eger şakk-ı kalem⁷⁹

⁷⁶Abdulkerim Abdulkadiroğlu, “Nikâh Meselesi ve Son Olaylar” *Güncel Yazılar*, Ankara:Anıl Matbaa, 1997, s.50.

⁷⁷Şeref Hanım Divanı (Hzl. Mehmet Arslan), İstanbul, 2003.

⁷⁸Coşkun Ağra, *Âhî Divânı Üstüne Bir Yorum Denemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s.376-377.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

(Nabî)

Annelik önemlidir. Cennet annelerin ayakları altındadır:

Var imiş cennet-i a'lâ yerde
Ya'ni taht-ı kadem-i mâderde⁸⁰

(Sünbülzâde Vehbî)

Anne, çocuk terbiyesinden sorumludur:

Evlenip çoluk çocuğa karıştıktan sonra da kadının dikkat etmesi gereken hususlar vardır. Zaten bu nasihatlerin bir anne ağzından verilmiş olması, çocuk terbiyesinde onun ne derece önemli biri olduğunu da göstermektedir:

Dik çocuğun başına çörekotu sarmısak
Süsenle uyhu nüshası alup beşiğe tak
Söndür kömür ki kötü nazardan ola irak
Gezmek senin nene keferet otur işine bak
Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol⁸¹

(Enderunlu Vâsıf)

Bekârlık Sultanlık mıdır?

Klâsik Türk şiirinde kadın, genellikle baş tacı edilmiş; çoğu zaman ona ulaşmak çok zor olmuştur. Ancak, bazı şairler, gerçek dünyalarındaki kadınlardan veya eşlerinden o kadar çok çekmişler ki zaman zaman şikâyet etmişler ve onları horlamışlardır.

Evlilikten yüreği yanan şair, evlilik dediğin cigere vurulmuş dağdır; yani yürek yakıcıdır. Sakın hileye aldanma, demektedir.

Te'ehhül dediğin keyddir cigerde
Bahârî key sakın aldanma keyde⁸²

(Bahârî)

Bazıları, kadınlardan çok korkmuşlar ve çekinmişlerdir. Bunlardan birisi de şair Refî Efendi'dir. Refî Efendi Kur'an-ı Kerim'i hatm etse, Nisâ sûresini okumadan geçer gider:

Zenden remide öyle Refî Efendi kim
Hatm itse mushâfı okumaz Süre-i Nisâ⁸³

(Hâmî)

Evlenmek zordur ve bunda birçok sakınca vardır. Birçok kişi, cariyeye almayı yeğler:

'Ukalâ anda taharrî eyler
Ekseri meyl-i teserrî eyler⁸⁴

(Sünbülzâde Vehbî)

Şair, o günün şartlarında, belki de görüşmeden evlilik yapıldığı için, evlilik konusunda titizlenir. Evlenilecek kadının geçimsiz çıkma ihtimalinden dolayı oğlunun cariyeye almasını tavsiye eder:

İzdivâcında taharrî eyle
Sakın evlenme teserrî eyle

Hüsn-i hulk ehli çıkarsa ne güzel
Eyü çıkmazsa olur başa 'amel

Ne belâ bir zene mahsûr kalmak
Tâze zevk eylemeden dûr olmak⁸⁵

⁷⁹Bilkan, a.g.e., s.837.

⁸⁰Beyzadeoğlu, a.g.e., s.99.

⁸¹Gürel, a.g.e.

⁸²Onay, a.g.e., s.476.

⁸³Levend, a.g.e., s.586.

⁸⁴Beyzadeoğlu, a.g.e., s.146.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008

(Nâbî)

Enderunla Fâzıl'a göre evlilik heveslisi olmamak gerekir. Evlilik, insanların nesillerini devam ettirmek amacıyla edindikleri bir âdettir. Dünyada bekâr olup da bunun tadını çıkarmak, her bahçede bir yuva, her yerde bir ev bulmak ne güzeldir. Zavallı evli erkeklerin öyle göründükleri gibi rahatları yoktur:

*Ne belâ bir zenne mahsûr olmak
Tâze zevk eylemeden dûr olmak*

*Sen dahı meh gibi tahvîl eyle
Her gıce menzili tebdîl eyle*

*Ola her bâğçede bir lâne sana
Her mahalde dahı bir hâne sana*

*Olasın dâr-ı cihân içre bekâr
Olma ammâ ki hemîşe bîkâr*

*Ben de bilmem ba'zı hayvân
Ola bir 'avrata mahsûs her ân⁸⁶*

(Enderunlu Fâzıl)

Rasih'e göre bir kadının aşkına düşmekle cehennem ateşine düşmek arasında bir fark yoktur. “Rabbimiz bizi cehennem azabından koru” anlamına gelen “Ve kına azâbennâr” duasıyla şair, Allah'a sevgilinin aşkına esir etmemesi için dua etmektedir:

*Ey Kerîm ü Rahîm ü ey Gaffâr
Ey Muîn ü Zâhir ü ey Settâr
Benî itme esîr-i aşk-ı nigâr
Ve kına Rabbenâ azâbennâr⁸⁷*

(Râsîh)

Son dönemde, mahallileşme dönemini takip eden zamanda, cinsellik içeren beyitler oldukça fazladır. Bunların bir kısmı mazmunlarla anlatılmıştır.⁸⁸ Gazellerde çoğu zaman, açıkça anlatılan veya cinsellik düşüncesiyle ele alınan, kadını aşağılayan beyitleri burada anmak istemiyoruz. Burada anlatılan kadınlar, sığınılan eş veya yüceltilen sevgili değildir. Şairler, duygularını ifade ederken çoğu zaman edebî zevkten uzaklaşmış ve bayağılaşmışlardır.

Sünbülzâde Vehbî, *Şevk-Engiz*⁸⁹ adlı eseriyle, cinselliği mesnevi türü içinde bir tartışma konusu durumuna getirmiş; kadınların mı yoksa oğlanların mı cinsellik nesnesi olarak daha uygun olduğunu tartışmıştır. Cinsel tercih bugün olduğu gibi o devirde de vardır:

*Ne kadar nâzik ü nerm olsa nigârı sevemem
Ne kadar âfet-i cân olsa civânı severim*

*Merd olan eyliye merde ragbet
Şahs-ı nâmerde sezâdur 'avret⁹⁰*

(Enderûnlu Fâzıl)

⁸⁵Mahmut Kaplan, *Hayriyye-Nâbî (İnceleme-Metin)*, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, Ankara, 1990, s.363.; *Hayriye-i Nâbî, İnceleme-Metin* (Hzl. Mahmut Kaplan) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay. 1995.

⁸⁶Öztürk, *a.g.e.*, s.135.

⁸⁷Levend, *a.g.e.*, s.585.

⁸⁸

Gör be gözün ayırma delikten ki karınıñ
Hırsız sıçan dadanmaya tâ mum dolâbına (Hevâî)

⁸⁹bkz. Bahadır, Sürelli. *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Şiirinde Değişim ve Sünbülzâde Vehbî'nin Şevk Engiz'i*, Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

⁹⁰Sürelli, *a.g.t.*, s.111.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

Kadınların saçını uzun, aklı kısadır:

Kadınlara aldanmamalı, güvenmemeli; onların saçını uzun, aklı kısadır:
Saçına bağlanup aldanma zenânın sözüne
*Sevdiğim akl-ı nisâ geh uzanır geh kısadır*⁹¹

(Enderunlu Fâzıl)

Sevme anın gibi zen-i rehzeni
*Nâkısâ tül akl denî kevdeni*⁹²

(Taşlıcalı Yahya)

Kadın noksan akıllıdır.

Aklı başında olan erkek, kadınla ahablık etmez; dostluk kurmaz:
'Acûz-ı dehr ile ülfet ider mi 'âkıl olan
*Bakar mı nâkısâtü'l-'akla merd-i kâmil olan*⁹³

(Nahifi)

Erkek işine (elinin hamuruyla) karışmamalıdır:

Kadın, erkek işine karışmamalıdır:
Merd işine karışursa nisvân
*Çâresin görmelidür böyle hemân*⁹⁴

(Sünbülzâde Vehbî)

Kadınların çoğu fırsatçıdır. Bu yüzden, onlara yüz vermemek ve onları erkeklerin gizli işlerine karıştırmamak gerekir:

'Avrete virme hazer kıl ruhsat
Ki anın çoğu esîr-i fırsat

Anları itme 'umûra mahrem
*Çıkmasun taşraya hiç savt-ı harem*⁹⁵

(Sünbülzâde Vehbî)

Kadın, yüzüzdür:

Kadını kapıdan kovsan bacadan iner:
Olar ay ile avret bir boyudan
*Ki iner bacadan kovsan kapudan*⁹⁶

(Şeyhî)

Kadın, cadıdır:

Kadınlar bir yemeni için hemen tavır değiştiren, vefasız, kendisine hâkim olamayan, erkekleri kendi çıkarları için kullanan cadılardır:

Ne açık göz o pür-efsûnlardur
*Ne başı örtülü mel'ûnlardur*⁹⁷

(Sünbülzâde Vehbî)

Kadın yalancıdır ve yalandan ağlar:

Zen çerâğ-ı dürûgu virse fûrûg
*Revganı olur anın eşk-i dürûg*⁹⁸

(Hamdullah Hamdi)

Kadın mundardır:

Görmek senün müyesser iken pâk çihreni
*Dünyâ zeni didükleri murdâra kim bakar*⁹⁹

⁹¹Levend, a.g.e., 582.

⁹²Levend, a.g.e., 582.

⁹³İrfan, Aypay, *Nahîfî Süleyman Efendi: Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, s.723.

⁹⁴Beyzadeoğlu, a.g.e., s.150.

⁹⁵Beyzadeoğlu, a.g.e., s.149-150.

⁹⁶Levend, a.g.e., s.583.

⁹⁷Süreli, a.g.t., s.129.

⁹⁸Zehra Öztürk, *Hamdullah Hamdi'nin Yusuf ve Zeliha Mesnevisi'nde Tipler ve Motifler*, İstanbul Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993, 2.cilt-Metin.

⁹⁹Aydemir, a.g.e., s.318.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

(Behiştî)

Kadın, aslında korkaktır:

Eğer, şarap tortusu üzerine müselles içse arslan tutan bir yiğit gibi olur.

*Eger dürd üstüne içse müselles**Olur bir şîrgîr-i ner müennes¹⁰⁰*

(Antepli Aynî)

Kadın ile erkek eşit değildir:

Kadınla erkekten hangisinin daha güzel olduğu konusunda kadın daha az şanslıdır. Kadınla erkek bir değildir:

*Hüsn-i civân nisâyâ ne mümkün k'ola nasîb**Her hissede zükûra nisâdan füzûn düşer¹⁰¹*

(Nâbî)

*Er olan bir ola mı kancık ile**Anılır mu keçi kıvrıcık ile¹⁰²*

(Enderûnlu Fâzıl)

Dünya bir kocakarı; hilede şeytana rahmet okutan acüzedir:Divan şairlerimizin dünyayı kocakarıya, hilede şeytana rahmet okutan acüzeye benzetmelerinde iki anlam vardır. Biri kadına veya kocakarıya benzetilen dünya, ikincisi dünya yüzündeki kadınlardır.¹⁰³*'Arûs-ı nev dirilme ey felek zâl-i kühensin sen**Nice dâmâda kendin râm kılmuş pîre-zensin sen¹⁰⁴*

(Riyâzî-i Üskübî)

Pîre-zen ve acüz, yaşlı kadın, kocakarı anlamlarındadır. Felek, gümüş sırmalı aya; anber kokulu saçlarıyla gece, bir zamane gelinine dönmüş kocakarıya benzetilir.

Biz dünyanın nakışlı hilelerine vurgun değiliz. Kadın düzenbazlığını biliriz, deli değiliz. Kadına benzeyen dünyaya bağlanmamak ve aldanmamak gerekir. Bunlardan elini çekersen rahat edersin:

*Gel ey gönül zen-i dünyâya pâymâl olma**Olup mücerred-i gül beste-i ayâl olma¹⁰⁵*

(Nâ'î-i Kadîm)

*Çekdüm zen ü mahbûba ta'allukdan eli ben**İtdüm bir ugurdan bu iki râhdan ikrâh¹⁰⁶*

(Feyzî-i Kefevî)

Gökyüzü doğudan batıya doğru döner. Dönerken de diğer gökleri bu yönde döndürür. Bu yüzden gerdün denilmiştir. Bu dönüş hareketi sürekli olarak gezegenlerin burçlara, yıldızlara ve birbirlerine olan uzaklıklarının

¹⁰⁰Antepli Aynî Divanı, (Hız. Mehmet Arslan) İstanbul: Kitabevi, 2004. (<http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi>, Jan.07.2008 versiyonu)¹⁰¹Bilkan, a.g.e., s.601.¹⁰²Nebiye Öztürk, *Zenânnâme, Enderûnlu Fazıl*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002; Levend, a.g.e., s.584.¹⁰³Onay, a.g.e. s.227.

Çokdan isterdüm zen-i dünyâya ben virmek talâk

Himmet-i 'ışk irdi oldu sözümün bugün eri

(Âşık Çelebi)

Hiledür kârî zen-i dehrün ezelden herkese

Söz hemân ol sâhirün şeydâsı olan erdedür

(Feyzî-i Kefevî)

Zen-i gerdüna benzer hile-perver görmedüm ey dil

Eğerçi kahbe dünyâda niçe muhtaleler gördüm

(Feyzî-i Kefevî)

¹⁰⁴Onay, a.g.e., s.294.¹⁰⁵Haluk İpekten, *Naili-i Kadîm Divanı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1970. (<http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi>, Oct.27.2007 versiyonu)¹⁰⁶Eflatun, a.g.t., s.524.**Turkish Studies***International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

değişmesine yol açar. Bunun sonucunda da insanların hayatında iyi ve kötü çeşitli olayların meydana geldiğine inanılır. İnsanların felekten yakınmasının ardındaki inanış budur.

*Zen-i gerdün görünürse sana mahrem yerine
Sakın aldanma ki sem sunsa gerek em yerine¹⁰⁷*

(Behiştî)

Feleğin kadın olarak hayali, kadınların başlarına çember bağlamaları; “zen-i bazar”ın (kahpe) ikiyüzlülüğü, bazan karanlık bazan ışık göstermek şeklinde ifade edilen karakteri ile gece gündüz arasında kurulan ilgiye dayanır:

*Gösterüp zulmet dönüp yine idersin ‘arz-ı nur
İki yüzlü bir zen-i bâzâr imişsin ey felek¹⁰⁸*

(Nevî)

*Hevâ-yı tâc u kemer terkin eyleyüp düşmen
Zen-i felek gibi devründe bağlanur çenber¹⁰⁹*

(Nevî)

*Eger kim merd iseñ anuñ vefâsın umma sıdk itme
Bu dehr-i pîre-zen ‘ahdi yalan ey gerçek er gerçek¹¹⁰*

(Zâtî)

*Zen-i dünyâya meyli ko er iseñ
Merd olan anlara çepel didiler¹¹¹*

(Yakinî)

Kadınlar, giyim-kuşama, süse düşkünder:

Allah, kadınların tümünü nazikâne ve ilgi çekecek özellikte süslü; erkeklerin sevmesi ve arzulaması için erkeklerden daha farklı ve daha temiz bir beden yapısında yaratmıştır:

*Ol sebep virdi hakîm-i kudret
Fırka-i cins-i zenâne zînet*

*Kıldı hatdan ruh-ı zîbâsını pâk
Müydan eyledi a’zâsını pâk*

*Tâ ki meyl eyleye nefis-i gilmân
Münkarız olmaya nev’-i insân¹¹²*

(Enderunlu Fâzıl)

*Dünya malları, süsleri kadınları aldatır:
Böyledir ittifâk-ı ehl-i dilân*

Aldadır zenleri metâ‘-ı cihân¹¹³

(Na‘tî)

Kadınlar altından yapılmış elbiseler giyerler, dış görünüşe önem verirler. Dış görünüşlerini onarmaya önem verenler, içlerini yıkarlar. Erkeksen, kadın gibi altın elbiselerle donanma:

*Zâhirin mâmûr idenler bâtnın eyler harâb
Merd isen zerrîn libâs ile tonanma zen gibi¹¹⁴*

¹⁰⁷Aydemir, a.g.e., s.469.

¹⁰⁸Nejat Sefercioğlu, *Nev’î Divanı’nun Tahlili*, Ankara: Akçağ Yay., 2001, s.352.

¹⁰⁹Sefercioğlu, a.g.e., s.352.

¹¹⁰Tanyeri, M.Ali-Mehmet Çavuşoğlu, *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı II-III*. Cilt, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1987. (<http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi>, Oct.27.2007 versiyonu)

¹¹¹Ömer Zülfe, *Yakinî Divân, Tenkitli Metin-Tetkik-Dizin* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 2004. (<http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi>, Dec.30.2004 versiyonu).

¹¹²Öztürk, a.g.t., s.72.

¹¹³Levend, a.g.e., s.584.

¹¹⁴*Yahya Bey Divanından Örnekler*, (Hzl.Mehmet Çavuşoğlu) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1983, s.262.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

(Yahya Bey)

Altın, süs; kadınlara yakışır. Erkek, erkekler gibi giyinir:
Zer ü ziver yakışur nisvâne
*Câme-i merd gerek merdâne*¹¹⁵

(Sünbülzâde Vehbi)

Kadınlar; ellerine kına sürer, ayaklarına halhal takarlar:
Şafak u mâhî gören şöyle sanur ki zen-i dehr
*Pâyına yakdı hunâ sâkına dakdı halhâl*¹¹⁶

(Necâtî)

Bazı kadınlar yaşlı olmalarına rağmen, güzel görünmek için yüzlerini boyar, kaşlarına rastık çekerler. Çarşıya pazara bu şekilde çıkarlar. Onların güzellikleri yüzlerine sürdükleri boyalardan ibarettir:

Koya envâ'-ı ilâcî hamre
*Tâ kızılık bula ol bed çehre*¹¹⁷

(Enderûnlu Fâzıl)

Dünya vefalı davranmaz ve gerçek yüzünü kimseye göstermez. Kadın gibi allanıp pullanmasaydı bu kocakarıya benzeyen dünyanın yüzüne kimse bakmazdı:

Ey Muhibbî dâr-ı dünyâ kimseye kılmaz vefâ
*Gösterir kendüyi evvel zînet ile zen gibi*¹¹⁸

(Muhibbi)

Kimse bakmazdı cihân pîre-zeninün yüzine
*Adlünün masitası virmese lütf ile bezek*¹¹⁹

(Necâtî)

Pîre-zen dehrün Rahîmî âline aldanmadı
*Böyle olmakdur münâsib rind ü merdân ey gönül*¹²⁰

(Rahimî)

XV. yüzyıl kadın şairlerinden Zeynep Hatun, şiirlerinde kadınların yadırgayacağı çeşitli düşünceleri barındırır. Kadının isteklerini açgözlülük olarak nitelendirir ve döneminin kadınının aşağılık konumundan sıyrılma isteğini sık sık dile getirir. Zeynep Hatun, bir şair olarak kabul görebilmek için, arzularının “merdane” (erkeğe yakışan, mertçe) olmasını ister. Tıpkı alçakgönüllü bir erkek gibi, bilge olmak isteğini vurgular. Yumuşaklık, sevecenlik gibi kadına özgü bazı değerleri, zayıflık ve ruhsal eksiklik diye nitelendirir:

Zeynep ko meyli zînet-i dünyaya zen gibi
*Merdâne var sâde olup terk-i ziver it*¹²¹

(Zeynep Hatun)

Birden fazla kadınla evlilik

Şair Hâzık, “felek kocakarısı bir kimseye hile etmek isterse onu ağır nikâh ile iki kadının ayağı bağlı kölesi eder” diyerek iki evlilikten şikâyet etmektedir:

Bir şahsa eylese felek-i pîrezen düzen
*Eyler girân nikâhla pâ-beste-i dü zen*¹²²

(Hâzık)

Hâzık, bu beyti Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın ikinci evliliği üzerine söylerken, Erzurumlu İbrahim Hakkı da şu beyitle karşılık verir:

¹¹⁵ Beyzadeoğlu, a.g.e., s.92.

¹¹⁶ Necati Beg Divanı (Hzl. Ali Nihat Tarlan), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1997, s.64.

¹¹⁷ Öztürk, a.g.e., s.115.

¹¹⁸ Mustafa İsen- A.Fuat Bilkan, *Sultan Şairler*, Ankara: Akçağ Yay., 1997, s.135.

¹¹⁹ Necati Beg Divanı, s.54.

¹²⁰ Mermer, a.g.e., s.238.

¹²¹ Nazan Bekiroğlu, *Osmanlıda Kadın Şairler*, (www.nazanbekiroglu.net)

¹²² Onay, a.g.e., s.294.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

*Emvâc-ı kesret içre yem-i vahdet sezen
Deryâ dil erdir ol ne keder alsa da se zen*¹²³

(Erzurumlu İbrahim Hakkı)

Bazı erkeklerin güzel kadınlara düşkünlükleri vardır. Kadın onlar için olmazsa olmazlardandır ve sadece bir kadınla olan birlikteliği kabul etmemişlerdir. Enderunlu Fâzıl'a göre bir kadına bağlanmak yanlış ve gereksizdir:

*Olma bir avrata ammâ mahsûs
Sana olsun zen-i dünyâ mahsûs*¹²⁴

(Enderûnlu Fâzıl)

Bazı şairler şiirlerinde, geleneksel çift kahramanlı aşk mesnevi kahramanlarını alaya almışlar ve kadın düşkününü olarak tabir etmişlerdir:

*Zen-perest olduğün tîşe ser-i Ferhâd'a
Husrevâ kûh-ı fenâ Şîrîn'inün dışıdır*¹²⁵

(Behiştî)

*Eylemen Ferhâd u Mecnûn'ı Behiştî'ye kıyas
Merd-i râh-ı 'ışka olmaz hem-kadem zen-pâreler*¹²⁶

(Behiştî)

Becerikli bir kadın, beceriksiz bin erkekten; zihni açık bir kadın, anlayışsız bin erkekten iyidir:

Kadın şairlerden Mihrî Hanım, “kadınlar eksik akıllı olur; onların her sözünü boş saymak gerekir derler.” sözleriyle kadınlar hakkındaki çoğu düşüncelere katılmaktadır. Ancak, “olgun kişiler şöyle derler: Becerikli bir kadın, beceriksiz bin erkekten, zihni açık bir kadın anlayışsız bin erkekten iyidir.” sözleriyle kadınları, erkeklerden daha değerli kılmaktadır:

*Çünkü nâkıs 'akl olur dirler nisâ
Her sözün ma'zûr tutmaktır revâ*

*Lîk Mihrî dâ'inüñ zannı budur
Bu sözi dir ol ki kâmil usludur*

*Bir mü'ennes yeg durur kim ehl ola
Biñ müzekkerden ki ol nâ-ehl ola*

*Bir mü'ennes yeg ki zihni pâk ola
Biñ müzekkerden ki bî-idrâk ola*¹²⁷

(Mihrî)

SONUÇ

Tarihimize baktığımızda, Türk kadınının geçmişte çok önemli ve saygın bir yere sahip olduğunu görürüz. Erkeklerle daima eşit haklara sahip olan kadınlarımız, devlet yönetiminde de hakanların yanında yer almışlardır. Daha sonraki yüzyıllarda toplum yapısının değişimi sonucunda ahlâk ve kültür değerleriyle birlikte kadına bakış ve onu ele alış şekli de değişmiştir.

XVIII. yüzyıla kadar, klâsik şiirde, sevgili her yönüyle idealize edilirken, bu yüzyıldan itibaren mahallileşme akımıyla birlikte edebiyatımızda gelenekselleşmiş “sevgili” tipi değişmiş ve Nedim sonrası dönemde kalıplaşmış ifadelerin tamamen dışına çıkmıştır. Kadın, sevgili olmaktan çıkmış, “kaşık

¹²³Onay, *a.g.e.*, s.294.

¹²⁴Öztürk, *a.g.t.*, s.84.

¹²⁵Aydemir, *a.g.e.*, s.311.

¹²⁶Aydemir, *a.g.e.*, s.302.

¹²⁷Mihrî Hâtun Divanı (Hzl. Mehmet Arslan) Amasya Valiliği Kültür Yay., Ankara, 2007.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

düşmanı”, “baykuş”, “akrep”, “yalancı”, “vefasız”, “şeytanın ipi”, “süse düşkün”, “lanet” vb. olarak kabul edilmiş ve horlanmıştır.

Soylu Türk kadını, Türk anası; her zaman evin dayanağı, direği olmuştur. Biz, bu şekilde küçümsenen kadınların *Dede Korkut Kitabı*’nın mukaddime bölümünde sözü edilen solduran sop, dolduran top, denildiğinden de bayağı olan kadınlar olduğunu düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim -Ayla Güçlü, *Gaziantep Meşhurları*, Ankara: Anıl Matbaa ve Ciltevi, 2.Baskı Mayıs 2005.
- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim. “Nikâh Meselesi ve Son Olaylar” *Güncel Yazılar*, Ankara: Anıl Matbaa, 1997, s.45-51.
- AĞRA, Coşkun. *Âhî Divânı Üstüne Bir Yorum Denemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003.
- ALPAYDIN, Bilal. *Ref'i-i Kâlâyî Divânı*, (<http://groups.yahoo.com/group/metinbankasi>, Dec.14.2007 versiyonu)
- ARSLAN, Mehmet. *Antepî Aynî Divanı*, İstanbul: Kitabevi, 2004.
- ARSLAN, Mehmet. *Mihri Hâton Divanı*, Amasya Valiliği Kültür Yay., Ankara, 2007.
- ARSLAN, Mehmet. *Şeref Hanım Divanı*, İstanbul, 2003.
- AYAN, Gönül. *Lâmi'î Vâmîk u Azrâ (İnceleme-Metin)* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1998.
- AYDEMİR, Yaşar. *Behiştî Divânı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.
- AYPAY, İrfan. *Nahîfî Süleyman Efendi: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- AYVAZOĞLU, Beşir. *Aşk Estetiği*, İstanbul: Ötüken, 2002.
- BARDAKÇI, Murat. *Osmanlı'da Seks*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2005.
- BEKİROĞLU, Nazan. *Osmanlıda Kadın Şairler*, (www.nazanbekiroglu.net)
- BEYZADEOĞLU, Süreyya A. *Sünbülzâde Vehbî: Lutfiyye*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004.
- BEYZADEOĞLU, Süreyya A. *Sünbülzâde Vehbî: Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanından Seçmeler*. İstanbul: İklim Yayınları, 1993.
- BİLKAN, Ali Fuat. *Nâbî Divanı I-II*, İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1997.
- BİNYAZAR, Adnan. *Dede Korkut*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- BİRGÜL, Alev Kahya. “Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konumu”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri* (19-21 Ekim 1999, Ankara), s.229-244.
- BULUT, Hülya. *Yenilikle Dolu Yüzyıldan İki Yeni İsim Nedim-Levnî ve Eserlerindeki Sevgili Figürleri*, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2001.
- CEBECİ, Dilâver. *Divan Şiirinde Kadın*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., 2001.
- CHMIELOWSKA, Danuta. Nabî, Vehbî ve Vâsıf'ın Eserlerinde Türk Kadını, *Erdem: Aydın Sayılı Özel Sayısı II* 9, S.26(1996):505-583.
- ÇAKIR, Zehra Vildan. *Hevâyî (Abdurrahman, Kuburî-zâde) Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, Trakya Üniversitesi, 1998.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet. *Yahya Bey Divanından Örnekler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1983.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008

- ÇIRAKLI, Mustafa Zeki. *Zühre Hikâyesini Yeniden Yazmak*, (<http://mzekicirakli.blogspot.com/2007/12/ayla-kutluda-mitoljinin-yapbozumu.html>)
- DURALI, Yılmaz. *Marifetname- Erzurumlu İbrahim Hakkı*, İstanbul: Çelik Yay., 2003.
- EFLATUN, Muvaffak. *Feyzî-i Kefevî Divanı: Tahlil-Metin*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara, 2003.
- EKİCİ, Metin. “Dede Korkut Kitabı’nda Kadın Tipleri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri* (19–21 Ekim 1999, Ankara), s.123-138.
- ERGİN, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yay. İstanbul, 1984.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname*, İstanbul: Bedir Yay., 1999.
<http://kitap.mollacami.com/marifetname;www.muslimanlar.com/marifetname/20.htm> - 79k
- GÜNBULUT, Şükrü. *Halk Şiirinde Kadın*, İstanbul: Berfin Yay., Ocak, 2002.
- GÜREL, Raşan. *Enderunlu Osman Vasıf Bey ve Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yay. 1999.
- GÜVEN, Hikmet Feridun. *Klâsik Türk Şiirinde Hiciv*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1997.
- İÇEN, Saliha. *Hubannâme ve Zenânnâme’de Metin Resim İlişkisi*, Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.
- İPEKTEN, Haluk. *Nâilî - Hayatı Sanatı Eserleri*, Ankara: Akçağ Yay. 1991.
- İPEKTEN, Haluk. *Nailî-i Kadim Divanı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1970.
- İSEN, Mustafa - A.Fuat Bilkan, *Sultan Şairler*, Ankara: Akçağ Yay., 1997.
- İSEN, Mustafa. *Usûlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay., 1990.
- KAPLAN, Mahmut. *Hayriye-i Nâbî, İnceleme-Metin*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay. 1995.
- KURNAZ, Cemal. “Çizgi Dışı Güzeller” *Divan Dünyası*, Ankara: Gazi Kitabevi, Ocak 2005, s.28-37.
- KUTLAR, Fatma Sabiha. *Arpaemini-zâde Mustafa Sâmî, Divan*, Ankara, 2004.
- KÜÇÜK, Sabahattin. *Bâkî Divânı (Tenkitli Basım)*, Ankara: TDK Yay., 1994.
- LEVEND, Ağâh Sırrı. *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1980.
- MENGİ, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yay., 2002.
- MERMER, Ahmet. *Kütahyalı Rahîmî ve Divânı*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı, 2004.
- Muallim Naci Osmanlı Şairleri* (Hzl. Cemal Kurnaz) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- ONAY, Ahmet Talât. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Hzl. Cemal Kurnaz) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1996.
- ÖZTÜRK, Nebiye. *Zenânnâme, Enderunlu Fâzıl*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2002.
- ÖZTÜRK, Zehra. *Hamdullah Hamdi’nin Yusuf ve Zeliha Mesnevisi’nde Tipler ve Motifler*, İstanbul Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yay., 1995.
- SEFERCİOĞLU, Nejat. *Nev’î Divanı’nun Tahlili*, Ankara: Akçağ Yay., 2001.
- SÜRELLİ, Bahadır. *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Şiirinde Değişim ve Sünbülzâde Vehbî’nin Şevk Engiz’i*, Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2007.
- ŞEN, Semra. “Oğuz Kağan Destanı’nda ve Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın”, *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl 10, S.21(2003):123-128.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

- TANYERİ, M.Ali - Mehmet Çavuşoğlu. *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı II-III. Cilt*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1987.
- TARLAN, Ali Nihat. *Necâtî Beg Divânı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1997.
- TARLAN, Ali Nihat. *Hayalî Bey Divanı*, İstanbul, 1945; *Hayalî Bey Divanı (Hızl. Ali Nihat Tarlan)*, Ankara: Akçağ Yay., 1992.
- TEZCAN, Nuran. "Lâmiî'nin Bazı Eserlerinde Kadın Tipleri ve Kadınla İlgili Düşünceler" *Journal of Turkish Studies:Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Essays in Honour of Barbara Flemming: Barbara Flemming Armağanı II 26, S.2 (2002): 281-294.
- TEZCAN, Semih. *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- TEZCAN, Semih-Boeschoten, Hendrik. *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- TÖKEL, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara: Akçağ Yay., 2000.
- TUĞLUK, İbrahim Halil. *Lâmekânî Şeyh Hüseyin Hüseyin Efendi- Hayatı ve Eserleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.
- TULUM, Mertol - M. Ali Tanrıyar. *Nev'î Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2160, İstanbul, 1977.
- ZÜLFE, Ömer. *Yakînî Divân, Tenkitli Metin-Tetkik-Dizin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 2004.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*